

A merénylet meg ami megelőzte meg követte

Svetislav Basara neves szerb író és kolumnista *Anđeo atentata*, magyarul *A merénylet angyala* című regénye alcíme szerint tabloid, tehát a szenzációhajász bulvársajtó mintájára készült, s valóban van benne valamennyi a bulvársajtó jellemzőiből, itt is szenzációkat hajhász a szerző, botrányokat tereget ki és senkit sem kímél, mindenkit a tollhegyére vesz, akinek közvetlenül vagy közvetetten köze van a történelemhez, mert ezzel együtt történelmi regény is *A merénylet angyala*, mégpedig egészében a huszadik század, részben a tizenkilencedik történéseit hozza szóba, s mindezt a bulvársajtó beszédmódját követve, így aztán mindennek a visszája mutatja meg magát, minden kifordítva, valamennyire kifigurázva jelenik meg a lapja-in, minek folytán keserű mosollyal követhető a regény története, mindez nincs messze sem az iróniától, sem a szatírától, de a szarkazmustól sem, így aztán ezt a nevetésre és megmosolygásra beállított regényt kórképként is lehet olvasni, az elmúlt század kórképként.

A regény ötletét nyilván az első világháború emlékeztörténete adhatta, hiszen akkor jegyezték az első világháború kezdetének századik évfordulóját, és se szeri, se száma nem volt sem a történelem újraírására törekvő szövegeknek, sem az egész világháború kezdetének történéseit újragondoló írásoknak, beleértve azt is, hogy vajon minek minősíthető a világháborút közvetlenül megelőző sarajevói merénylet, amikor a diák Gavriló Princip egy-egy pisztolylövéssel terítette le Ferenc Ferdinándot és feleségét, a Habsburg-főherceget, aki Rudolf trónörökös halála után az Osztrák–Magyar Monarchia trónörököse volt. A Monarchia Szerbiát tette felelőssé a merényletért, azt hangoztatta, hogy a merényletet Szerbiában készítették elő, ezért aztán ultimátumot intézett a szerb kormányhoz, amit az szintén ultimátumban utasított vissza, mire a Monarchia hadserege támadást intézett a balkáni háborúban már legyengült Szerbia ellen, ám sok mindennel nem számolt, főként azzal nem, hogy időközben a szerb sere-

gek lábra kaptak, s mindjárt a háború elején súlyos vereséget mértek a Monarchia hadseregére. Később mások is bekapcsolódtak a háborúba, a háború futótűzként terjedt el Európa szinte minden részére, s nagy történelmi változásokat okozott, többek között a moszkvai bolsevik forradalmat is, majd a Monarchia széthullásához vezetett, új államalakulatokat hozott létre, többek között azt a mostanra szintén széthullott Jugoszláviát is, ahol hosszú éveken át ünnepelték a merényletet és a merényletről utcákat, tereket, iskolákat, gyárakat neveztek el, mígnem éppen a történesek századik évfordulóján mintha magának a merényletnek a megítélése valamenynyire megváltozott volna, de nem annyira, hogy a merénylet elhomályosodott volna, amit az is bizonyít, hogy felmerült annak ötlete, állítsanak Szarajevóban Ferenc Ferdinándnak emlékművet. Hát ezt a sok szempontból kétséges emlékművet építette fel Svetislav Basara *A merénylet angyala* című, mondom, fikcióra és blaszfémiára kimenő regényével.

Mert a regényben Ferenc Ferdinánd, a Habsburg-főherceg és -trónörökös szólal meg, ő számol be a merényletről, a merénylet előzményeiről és következményeiről is. Ferenc Ferdinánd Berhtoldot, halála utáni titkárát szólítja meg, „Írja, Berhtold!” mondja neki, s innen kezdődően diktálja titkárának, ő hogyan élte meg a merényletet, a merénylet előzményeit meg következményeit. Holtában szólal meg tehát, a titkár meg költött személy, aki sohasem létezett, és nem keverhető össze Leopold von Berchtolddal, az Osztrák–Magyar Monarchia külügyminiszterével. Az egész regény így épül fel: a már rég halott Ferenc Ferdinánd diktál, néha törlötteti az elmondottakat, máskor azt mondja, húzza alá pirossal a diktált mondatot a titkár, és küldje el különféle címekre, leginkább uralmon levők címére, hogy tanuljanak belőle. Ferenc Ferdinánd holtában mindent lát, egészében rekonstruálja a merényletet, felidézi a lövés pillanatát, azt is, hogy mi történt Szarajevó utcáin a merénylet pillanatában, azt is, hogy miként viselkedtek az őrzésére megbízottak, miként a helyi rendőrség, hogyan kapták el a merénylest, akire persze börtönhalál várt. Elmondja azt is, hogy miként készítették elő a merényletet, száz évvel korábban írták meg a forgatókönyvét, száz éven át készültek rá, ezt mondja el szövegének első lapjain. Majd bőven beszél arról, hogyan ünnepelték meg Szerbiában a merényletet, egész népünnepélyt rendeztek, aminek csúcspontja Basara szülővárosában, Bajina Baštán zajlott. Ferenc Ferdinánd túloz, amikor a merényletet követő történekekről beszél, s ezek a túlzások nem is annyira neki, mint inkább a regény elbeszélőjének tudhatók be, ugyanis szerepe van Ferenc Ferdinánd diktálásában az elbeszélőnek, aki valamennyire kívül a regény szövegén, a szöveg minőségéért és milyenségéért felelős, hiszen ő az, aki Ferenc Ferdinánd szavaiból kibontja a huszadik századi történekeket, s mind-

ezeket visszájukra fordítja. Nem maga a diktáló főherceg, hanem a regény elbeszélője építi rá Ferdinánd szavaira azt a többletet, amit ironiának vagy szarkazmusnak mondunk, ezzel együtt persze a bulvársajtó beszédmódjának is. Ferenc Ferdinánd halálában nem rosszkedvű, senkit sem vádol a sikeres merénylet miatt, legfeljebb a sofőrjét, aki ahelyett, hogy gázt adott volna, megállt, így aztán jó célpontot biztosított a merénylőnek, és vádolja a megbízott őrzőket is, akik ahelyett, hogy a sikertelen bombatámadás után elirányították volna a díszmenetet, továbbot intettek, mintha kötelező lett volna betartani az előre lefektetett útírányt. Nem vádolja a merénylőt sem, sőt mintha némi megértéssel beszélne róla, leginkább persze a merénylő sorsára való tekintettel. Ferenc Ferdinánd holtában beszél mindarról, ami a merénylet után Európában lezajlott, bőven beszél a világháborúról, majd azt követően Hitler színre lépéséről, ami a második világháborúhoz vezetett, a szovjet nagyhatalom kialakulásáról meg mindarról, ami a Monarchia széthullása után következett. Ferenc Ferdinánd holtában is tanúja a múlt század történéseinek, valójában semmi sem kerülte el a figyelmét, mindenre odafigyelt, mindent számon tartott, s éppen ezért mondható *A merénylet anyala* történelmi regénynek, de olyan történelmi regénynek, amelyben nem számít az időrend, nem számít az, hogy mi miből következik, az sem, hogy mi minek a folytatása. Összekeverednek tehát az időpontok, Ferenc Ferdinánd előbb beszél későbbi történésekről és később korábbiakról, s ebben nem az időrendet, hanem a szövegformálás gyakorlatát követi. A regényben egy helyütt arról szól, hogy az amerikai polgárháború egyik oka Freud tanításának elterjedése volt, s amikor a titkár figyelmezteti, hogy a polgárháború kitörésekor Freud csak hétéves, akkor a főherceg felháborodva mondja, hogy valamikor az emberek gyorsabban nőttek fel, ő maga is hatévesen ejtette el az első szarvast, meg aztán, figyelmeztette már korábban a titkárt, az időrend a műveletlenség beárnyékolását szolgálja. Így lesz aztán Freud az egyik hőse a regénynek, mégpedig negatív hőse, aki azzal szerzett magának hírnevet, hogy klientúráját maszturbálásra biztatta, így nyitva utat az álmok megfejtése felé. Bécs felsőbb osztályának nőtagjai jártak Freud rendelőjébe, társasági presztízsnak számított, hogy valakit Freud vizsgált meg és Freud tanított álomfejtésre, és maga Ferenc Ferdinánd is csak nehezen tudta lebeszélni a feleségét arról, hogy ő is Freud elé járuljon. Megvetéssel beszél Freudról és annak követőiről, és ebben, ahogyan az időrend megítélésében sem ismer tréfát. Mint ahogy nem ismer tréfát akkor sem, amikor Bécs zenei életéről beszél, írókról és költőkről, főként Wagnerről, minthogy – mondja – őt magát, Ferenc Ferdinándot, mélységesen felháborítja, ha valaki a kultúrát emlegeti. A kultúra vörös posztó Ferenc Ferdinánd szemében, s megvetésében a

zenészek, a zeneszerzők járnak elől, mert – szerinte – éppen a zene készítette elő a Monarchia végét, hiszen rejtjelekben beszél, s a rejtjelek hozták el a Monarchia végét. Többször mondja azt is, hogy ő maga a Monarchia hibájának tartotta Bosznia-Hercegovina annexióját, de hiába beszélt ellene, a császár, Ferenc József, kitartott mellette, s ez nemcsak a merényletet eredményezte, hanem a Monarchia végét is jelentette. Azt nem tudom, hogy mit szólnak majd, ha netán elolvassák, Svetislav Basara regényének történelempéchéhez maguk a történészek, de hogy nem lelkesednek majd érte, az egészen biztos, hiszen éppen a történészek által képviselt időrendi szemléletet bontotta meg Basara, amikor a történelemről beszél, és mindig arról beszél, magát a történelmet állítja szégyenpadra, márcsak azzal is, hogy semmibe veszi az időrendet. Ez a magyarázata annak is, hogy a regény végére diplomáciai levelezéseket illesztett, ezzel hangoztatva, hogy az egész regényfelépítés fikció, mert fikció az, hogy Ferenc Ferdinánd halála után jó néhány évtizeddel megszólalhat és titkárának diktálhatja a múlt század történéseinek sorát, ahogyan fikció az is, ahogyan az amerikai nagykövet diplomáciai levelét megírja meg ahogyan a szovjet nagykövet tiltakozó levelét közli, s végül az is fikció, ahogyan Tito ír levelet Sztálinnak a kiközösítés után, amely levélben Tito örök hűséget fogad Sztálinnak és a szovjet birodalomnak. Ebből következően játékosnak mondható Basara regénye, de komoly játék ez, és komolyságát a regény mottója bizonyítja, az, hogy a regény élére került Walter Benjaminsnak Paul Klee *Angelus novus* címet viselő festményének a történelem sokrétű meghatározását hozó, majdnem költői gondolatmenete.

